

ESTERS BØGER. TEKSTVARIANTER SOM REWRITTEN SCRIPTURE

ELSE K. HOLT

Esters bog er fortællingen om den smukke unge jødiske pige, Ester, der bliver dronning af det vældige perserrige og gennem sin indflydelse på kongen afværger udslettelsen af alle de jøder, der bor i den persiske diaspora. Andre hovedpersoner er Esters værge, den gode, jødiske hofmand Mordokaj, og hans modstander, den meget onde vesir Haman, der, fordi han bliver fornærmet på (eller af?) Mordokaj, får den tåbelige og rådvilde konge, Ahasverus, til at skrive et uigenkaldeligt dekret om jødernes udryddelse. Alt ender godt, Haman falder i sin egen snare, jøderne får lov til at nedkæmpe deres fjender blandt perserne (for nu at sige det lidt neutralt – i alt 75.311 persere bliver henrettet eller slagtet), Purimfesten bliver grundlagt, og Mordokaj bliver vesir i Persien, elsket af alle sine landsmænd.

Esters bog er en charmerende fortælling, ofte defineret som en antik, jødisk novelle, i hvert fald i dens græske udgaver.¹ Den foregår, som det fremgår, ved det persiske hof under kong Ahasverus.² Men at benytte den som historisk kilde til begivenheder ved perserhoffet i 5. årh. f.Kr. er ikke alene uforsigtigt, det går også direkte imod tekstens egen tendens, sådan som den subtilt kommer til udtryk i bogens litterære stil. Ikke desto mindre er det naturligvis, hvad der er sket i tidligere forskning.³

Esters bog er også et glimrende eksempel på begrebet ”Rewritten Scripture.” Jeg skal ikke her diskutere definitionen af ”Rewritten Scripture,” men tilslutter mig Anders Klostergaard Petersens opfattelse i hans artikel i Florentino Martinez-festskriftet, i hvert fald hvad angår definitionen af ”Scripture” som ”any Jewish composition to which a particular group of people imputed a particular authority,”⁴ og hans afvisning af at definere ”Rewritten Scripture” alt for generisk stramt. Efter min bedste overbevisning går vi ganske fejl af vores tekster og deres tilblivelse, hvis vi ikke anerkender den intertekstuelle aktivitet, der er på spil i de antikke tekster – en glæde ved at fortælle og genfortælle og til enhver tid re-aktualisere det foreliggende materiale.⁵

Jeg er grundlæggende af den opfattelse, at det netop er en sådan re-aktualisering, der er på spil i forholdet mellem den massoretiske Ester-tekst og de to græske Ester-tekster, jeg skal behandle i det følgende, *Septuaginta* (LXX) og den såkaldte *Alfatekst* (AT).⁶ Men det er for så vidt

¹ Se Louis M. Wills, *The Jewish Novel in the Ancient World*, Ithaca and London: Cornell University Press 1995, 128-131.

² Måske den samme som Xerxes I og kendt som Artaxerxes i LXX, Assyerus i den såkaldte Alfatekst (AT), se nedenfor note 6. Josephus (*Antiquitates*) anvender navnet Xerxes. Michael V. Fox overvejer, om Xerxes I, der var konge i Persien 485-465 f.Kr., er udgangspunkt for denne konge, uden at der dog skulle være tale om et forsøg på en historisk troværdig fremstilling; Michael V. Fox, *Esther: Character and Ideology in the Book of Esther* (2. ed.), Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans 2001, 14-15.

³ Se hertil fx Fox 2001.

⁴ Anders Klostergaard Petersen, ”Rewritten Bible as a Borderline Phenomenon—Genre, Textual Strategy, or Canonical Anachronism?”, in: Anthony Hilhorst, Émile Puech and Eibert Tigchelaar (eds.), *Flores Florentino: Dead Sea Scrolls and Other Early Jewish Studies in Honour of Florentino García Martínez*, Leiden / Boston: Brill 2007, 285-306 (287).

⁵ Jf diskussionen hos Petersen 2007, 294-297.

⁶ Esters Bog er overleveret i to forskellige græske oversættelser/varianter, LXX og AT. AT er kun bevaret i fire håndskrifter. Den er gengivet i Hanharts kritiske udgave, *Septuaginta: Vetus Testamentum Graecum Auctoritate Academiae Scientiarum Göttingensis editum VIII.3: Esther*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht

det samme, der er på færde i Josephus' gengivelse i *Antiquitates*, der igen har helt sit eget særpræg.⁷

Baggrunden

Esters bog rejser mange spørgsmål, og den har ikke altid været lige vellidt, hverken i jødiske eller kristne kredse. Dens tydelige karakter af at være en jødisk bog medførte, at kirkefædrene ikke beskæftigede sig med den. Berømt er også Luthers udsagn i en af bordtalerne: "Jch bin dem Buch [1 Makk] und Esther so feind, daß ich wollte, sie wären gar nicht vorhanden; denn sie junden zu sehr, und haben viel heidnische Unart."⁸ Også en moderne tids kristne teologer har taget afstand fra bogen.⁹ Men også i jødedommen var dens status usikker. På den ene side er Ester en elsket festlegende, der danner baggrund for Purimfesten¹⁰; på den anden side er den omdiskuteret i tidlig rabbiniske litteratur, hvor det diskuteres, om den "gør hænderne urene,"¹¹ m.a.o., om bogen bør høre med i kanon.¹²

Ikke desto mindre har Ester i antikken haft et smukt og varierende liv; Esters bog er netop, som nævnt ovenfor, et ganske godt eksempel på den variabilitet og adaptabilitet, der if. Lawrence M. Wills karakteriserer den antikke litteratur. Vi har den i en del varianter; foruden de allerede nævnte findes en Targum Ester, samt en latinsk, en koptisk og en etiopisk Ester. I det følgende vil jeg behandle de tre ældste varianter, den massoretiske og de to græske, men henblik på at afdække den ideologiske (eller teologiske) variation mellem de tre udgaver, som tydeligst fremstår i de seks såkaldte tilføjelser til de græske versioner, TilfEst A-F, men som også er at finde i

1966, hvor den benævnes *L* (Luciansk), idet AT er bevaret i manuskripter, der indeholder den lukianske recension af Samuel-Kongebøgerne. Teksten anses dog ikke længere for at tilhøre den lukianske tekstgruppe; se videre Karen H. Jobes, *The Alpha-Text of Esther: Its Character and Relationship to the Masoretic Text; SBL Dissertation Series 153*, Atlanta, GA: Scholars Press 1996. Om Ester AT's forhold til Ester MT og LXX, se nedenfor.

⁷ *Ant.* 11.184-296. Hertil, se Louis H. Feldman, *Studies in Josephus' Rewritten Bible* Leiden: Brill 1998, 513-538.

⁸ Luthers Werke, Tischreden (WATR 3, 302, 12f [Nr. 3391a). Elias Bickerman gør imidlertid opmærksom på, at konteksten er afgørende for forståelsen af Luthers bemærkning: "... the second reproach [viel heidnische Unart, ekh] is directed against the imagery of the Oriental court and its intrigues. The first one means that Esther cannot be applied to forward the doctrine that the Old Testament foreshadows the life of Jesus." (E. Bickerman, *Four Strange Books of the Bible: Jonah / Daniel / Kohelet / Esther*, New York: Schocken 1967, 212-13). I øvrigt fremhæver Luther Ester som generelt eksempel til efterfølgelse, fx: "*Spiritus Sanctus laudat mulieres. Exempla sunt Iudith, Esther, Sara*," (WATR 1, 5, 30 [Nr. 12]), eller – i kommentaren til Luk 1,48 – som eksempel på ydmyghed (WA 7, 563, 13-23).

⁹ Ikke overraskende hører meget af denne modvilje sammen med det kulturelle miljø i Nordeuropa i begyndelsen af det tyvende århundrede. Eksemplarisk er Bernard W. Andersons beskrivelse: "the Book of Esther was inspired by a fierce nationalism and an unblushed vindictiveness which stand in glaring contradiction to the Sermon on the Mount," Bernard W. Anderson, "The Place of the Book of Esther in the Christian Bible," *Journal of Religion* 30 (1950): 32-43 (32). Fox kommenterer hertil: "He might have found less of a contradiction had he chosen to compare Ester with the book of Revelation (e.g. 14:10-11, 20!)" (Fox 2001, 221, note 11).

¹⁰ I jødisk tradition omtales Esters Bog oftest som *hammē gillah*, "Rullen", dvs. den vigtigste af de fem festruller, Højsangen, Ruth, Klagesangene, Prædikerens og Ester (Fox 2001, 2, note 5).

¹¹ Se videre Adele Berlin, *Esther, The JPS Bible Commentary*, Philadelphia: The Jewish Publication Society, 2001, xliii-xliv.

¹² Usikkerheden om Esterbogens status og indhold afspejles også i det forhold, at det er den eneste gammeltestamentlige bog, der ikke citeres i Det Nye Testamente, bortset fra, at Ahasverus' gentagne invitation til Ester: "Hvad er din bøn? Den skal blive hørt! Hvad er dit ønske? Det skal blive opfyldt, om det så er halvdel af kongeriget!" (Est 5,6 parr) danner baggrund for Herodes' ord til Salome, Mk 6,23; endelig findes Esters bog ikke i Qumranskrifterne.

mange detaljer uden for tilføjelserne. Tilføjelserne forandrer imidlertid radikalt ideologien og personkarakteristikkerne i de græske versioner, og det er aflæsningen af disse ideologier og karakteristikkere, der primært har interesseret mig.

Først dog et par korte bemærkninger om dateringen af Ester. Den hebraiske Esters (Ester MT) affattelsessted henføres, af åbenlyse grunde, af mange moderne kommentatorer til Perserri- get. Dens affattelsestid er omdiskuteret, og her hersker der større usikkerhed. Enten anføres et tidspunkt i 5.-4. årh. f.Kr., dvs. den tidlige persertid¹³ eller den dateres til tiden under Johannes Hyrkan (135-104 f.Kr.), hvor netop en understregning af jødedommens overlegenhed giver god mening.¹⁴ Hvordan så med de to græske versioner, LXX og AT? I slutningen af LXX-versionen, TilfEst F, anføres det, at denne oversættelse blev bragt til Egypten i Ptolemaeus' og Cleopatras fjerde regeringsår.¹⁵ Men hvilken Ptolemaeus og hvilken Cleopatra? Kristin De Troyer anser 164 f.Kr. som *terminus post quem*.¹⁶ *Terminus ante quem* er if. De Troyer "the time of Ptolemeus XII Auletos and Cleopatra V", dvs. tiden mellem 12. september 78 f.Kr. og 11. september 77 f.Kr.¹⁷ Hertil føjer Karen H. Jobses i indledningen til den nye engelske LXX-oversættelse, *NETS*, en mulig datering så sent som i 48 f.Kr.¹⁸ Dateringen af AT afhænger naturligvis af den relative datering af LXX og AT, altså hvilken version der er ældst.¹⁹

Man har tidligere fremsat teorier om en temmelig indviklet teksthistorie for Esterbogen. I en afgørende monografi fra 1984 når David Clines gennem narratologiske analyser frem til en teksthistorie i fem trin:

1. the Ester (and Mordecai) stories, hypothetical sources for
2. the pre-Masoretic story, witnessed to by the Greek at, and expanded into
3. the proto-Masoretic story, itself expanded by various appendices to form
4. the Masoretic story, translated and supplemented by major Semitic and Greek additions to form
5. the Septuagint story.²⁰

De seneste 15 års forskning peger imidlertid mod en mere enkel teksthistorie. I et opgør med bl.a. Clines hævder både Karen H. Jobses og Kristin De Toyer, at Ester MT er det direkte forlæg for de græske oversættelser. Jobses og De Troyer arbejder filologisk, idet de vurderer relationen mellem de enkelte versioner med oversættelsesmetodiske og –historiske analytiske principper.

¹³ Således fx Berlin 2001, xli-xlii.

¹⁴ Til diskussionen af dateringen, se Wills 1995, 99-100.

¹⁵ Dvs. 73 f.Kr., Fox 2001, 139.

¹⁶ Det skyldes nærhed til 2. Makkabæerbog. Her citeres et dekret af Antiochus IV Epiphanes, der tilbagetrækker et meget antijødisk dekret lige før sin død, hvilket bekræftes af hans efterfølger. "LXX Esther clearly makes use of these decrees. The terminology of LXX 8:11 exhibits a striking resemblance at the level of content with the words of the amnesty decree of Antiochus IV Epiphanes (2 Macc 11:27-33), and the letter of Antiochus V Eupator to his people (2 Macc 11:22-26) which can be dated prior to and after the death of Antiochus IV Epiphanes in the autumn of 164 respectively," Kristin De Troyer, *The End of the Alpha Text of Esther: Translation and Narrative Technique in MT 8:1-17; LXX 8:1-17, and AT 7:14-41, SBL Septuagint and Cognate Studies 48*. Atlanta, GA: SBL 2000, 276.

¹⁷ De Troyer 2000, 277.

¹⁸ K.H. Jobses, "Esther: To the Reader," in: *A New English Translation of the Septuagint and the Other Greek Translations Traditionally Included under That Title* (ed. A. Pietersma and B.G. Wright), New York / Oxford: Oxford University Press 2007, 424.

¹⁹ AT findes kun bevaret i fire manuskripter, se hertil De Troyer 2000, 5-9.

²⁰ David J.A. Clines, *The Esther Scroll: the story of the story (JSOTS 30)*, Sheffield: Sheffield Academic Press 1984, 137; en grafisk oversigt over tekstudviklingen findes side 138.

Begges resultater peger på, at Ester MT er grundlaget for Ester LXX og Ester AT;²¹ men hvor Jobs hævder, at Ester AT er den ældste oversættelse og viderebearbejdelse af en hebraisk tekst, der i det store og hele svarer til Ester MT,²² mener De Troyer, at det er Ester LXX, der har dannet baggrund for den noget kortere udgave, Ester AT.²³ Tilbage til de nedskrevne kilder forud for Ester MT kan man ikke komme med nogen rimelig, videnskabelig sikkerhed. Selv følger jeg De Troyers relative datering af de to græske versioner, primært fordi AT efter min opfattelse i en hel del tilfælde synes at løse narratologiske problemer, som enten er til stede allerede i den hebraiske tekst, eller som opstår gennem tilføjelserne i LXX.²⁴ Det er altså denne relative datering, der er baggrunden for min vurdering af udviklingen i genskrivningerne af Ester.

Jeg behandler i det følgende de tre versioner som afsluttede litterære enheder og går ikke ind i diskussionen af bagved liggende litterære eller mundtlige traditioner, heller ikke hvad angår forholdet mellem de græske versioner og tilføjelserne. Der kan udmærket have eksisteret uafhængige Ester- eller Mordokajfortællinger forud for Ester MT, som forudsat af Clines og andre, og de to sent hellenistiske Esterbøger har formentlig cirkuleret i en lang række uafhængige versioner.²⁵ Derimod har tilføjelserne næppe verseret individuelt,²⁶ selvom det er det indtryk, man får i moderne oversættelser som fx den danske. De tre varianter af Ester betragter jeg som udtryk for de implicitte forfatteres bevidste valg eller fravalg af materiale, dvs. som udtryk for en narrativ og/eller ideologisk strategi.

Personkarakteristikken såvel som beskrivelsen af forholdet mellem hovedpersonerne i Ester medvirker til at give de tre varianter hver deres forskellige fokus i den samlede fortælling. Størst er forskellen mellem Esther MT og AT, mens Esther LXX og AT ligger tættere på hinanden, særligt pga. tilføjelserne, men formentlig også som følge af deres indbyrdes forhold. Ikke desto mindre medvirker også små variationer mellem disse to tekster til at give forskelligt fokus. Vigtigst i denne forbindelse er naturligvis karakteristikken af hovedpersonerne. Generelt kan det siges, at hvor det kan være vanskeligt i MT at afgøre, hvem der er den egentlige hovedperson i Esters Bog, Ester eller Mordokaj,²⁷ lægges tyngden i LXX på Mordokaj, og dette bliver endnu tydeligere i AT, hvor Mordokaj udnævnes til persisk konge efter Ahasverus' død.

Min undersøgelse af den litterære strategi falder i to dele, som begge sigter mod at vurdere udviklingen i specifikt Esterskikkelsen i de forskellige varianter, så vi på den måde kan sætte en sonde ned i ideologien bag den hebraiske og de to græske Esterbøger. Først undersøger jeg den

²¹ Jobs anfører flg. muligheder: AT er "(a) a translation of another revision of the o' text [Old Greek = LXX; eh], (b) a second, independently made translation of the MT, (c) a translation of another Hebrew text of Esther of uncertain relationship to the MT, or (d) a midrashic re-write of the Esther story" (Jobs 1996, 424).

²² "The AT is a translation of a Hebrew *Vorlage* that was a direct ancestor of the MT and quite similar to it in its content and extent" (Jobs 1996, 221). Og endvidere: "The AT preserves the older form of additions A, B, C, E, and F," (Jobs 1996, 193).

²³ De Troyers minutiøse studie dækker ganske vist kun slutningen af AT, nemlig den tekst, vi finder som Est 8,1-17 i MT, men hendes resultater tillader alligevel, at der drages konklusioner om de indre relationer mellem de tre tekster. Til teksthistorien se også Jill Middlemas, "The Greek Esthers and the Search for History: Some Preliminary Observations," in: Bob Becking and Lester L. Grabbe (eds.), *Between Evidence and Ideology: Essays on the History of Ancient Israel read at the Joint Meeting of the Society for Old Testament Study and the Oud Testamentisch Werkgezelschap Lincoln, July 2009*, Leiden: Brill Academic Publishers 2010, 145-163.

²⁴ Også fx LaCoque afviser af litterære grunde, at Ester LXX og AT kan være ældre end Ester MT (André LaCocque, *Esther Regina: A Bakhtinian Reading*. Evanstone, Ill: Northwestern University Press 2008, 103-107).

²⁵ Således Wills 1995, passim.

²⁶ Jobs 2007, 424.

²⁷ Jobs fortæller, hvordan en uformel undersøgelse blandt en gruppe hebraiskstuderende resulterede i, at tretten identificerede Ester som hovedperson, seks valgte Mordokaj og otte var uafgjorte (Jobs 1996, 185, note 7).

betydning, som bogens komposition har for dens personkarakteristik, og derefter går jeg ind i det litterære portræt af dens kvindelige hovedperson, dronning Ester.

Komposition

Det første, der slår en ved læsningen af den hebraiske Ester er, at dens fremstilling er præget af ironisk peripeti, det fænomen, at en handling eller omstændighed medfører et resultat, der er modsat det intenderede.²⁸ Det peripetiske mønster fører til en kiastisk struktur, hvor i hvert fald de centrale kapitler udgør en række af tesar-antiteser.²⁹ Nogle kommentatorer mener faktisk, at en sådan kiastisk struktur kan ses i hele Esterbogen, og under alle omstændigheder finder vi en semi-kiastisk struktur,³⁰ der kan illustreres således (se fig. 1, side 26):

Efter min opfattelse udgøres højdepunktet, fortællingens vending, ikke af ét enkelt sted, men består i den narrative sekvens kapitlerne 4, 5 og 6, som alle fortæller om en radikal vending. Kap. 4-6 præsenterer en række af hændelser, der leder til den endelige løsning og udløsningen af fortællingens spænding i kap. 9.

Den første vending er det skift i indflydelse, der sker fra Mordokaj til Ester i kap. 4. I en kompliceret udveksling af anmodninger mellem de to hovedpersoner flytter initiativet fra den ældre, mandlige myndighedsindehaver til den yngre, kvindelige, som, i det mindste for en tid, bliver jødernes moralske leder. Fortællingen i 5,1-5 om Esters audiens hos kongen er løsningen på den krise, som er forberedt og annonceret i kap. 4. Den første mindre vanskelighed – at Ester risikerer sit liv ved at opsøge kongen (4,11) – overvindes, da kongen accepterer at høre på hende (5,3).

Teksten i 5,5-9 udgør grundlaget for den anden overordnede krise og inversion, nemlig Hamans ydmygelse og Mordokajs oprejsning i kap. 6, da kongen hædrer Mordokaj på Hamans bekostning. Dette vendepunkt fremhæves af Hamans kone Zeresh' bemærkning i 6,13: ”Dette er begyndelsen til, at du kommer til at ligge under for Mordokaj; hvis han er af jødisk herkomst, kan du ikke stå dig imod ham, men vil komme til at ligge helt under for ham!” Det tredje vendepunkt er kap. 6, der på sin side foregriber og forudsiger de to modstanderes endelige skæbne i kap. 7-8,2: Haman bliver hængt, mens Mordokaj ophøjes til at blive vesir i Persien i stedet for Haman.

Rundt om højdepunktet (eller krisen) i kap. 4-6 finder vi i kap. 2-3 de komplikationer, der fører til krisen, først og fremmest det dekret mod jøderne, som Haman får kongen til at udsende, og på den anden side dénouementet, afspændingen i kap. 7-8, der giver den endelige vending af personernes status og forbereder den ultimative løsning i kap. 9, sejren over de næsten anonyme fjender og indstiftelsen af Purim.³¹ Endelig kan vi se, hvordan den indledende beskrivelse af perserhoffets pragt i kap. 1 spejles af og giver betydning til den afsluttende proklamation af Mordokajs ophøjelse til den næstvigtigste person i Perserriket (kap. 10).

Hvordan forholder nu de græske varianter sig til denne komposition? Dette fremgår af oversigten, fig. 2:

²⁸ Begrebet stammer fra Aristoteles' poetik, se fx Fox 2001, 251.

²⁹ Fox 2001, 162.

³⁰ En sådan er ikke nødvendigvis udtryk for en forfatterintention, se Sandra Beth Berg, *The Book of Esther: Motifs, Themes and Structure*, Missoula MO: Scholars Press 1979, 109.

³¹ Mange kommentatorer mener, at en oprindelig Ester-Mordokaj fortælling afsluttes i 8,17. Dette er ikke usandsynligt, men kan ikke endeligt bevises, og Ester MT, som vi finder det nu, præsenterer en dobbeltløsning, sejren over perserne og indstiftelsen af Purim, som endemål for fortællingen med Mordokajs høje status som en logisk konsekvens og sidevirkning heraf.

Fig. 1 Ester MT

Introduktion/ eksposition	1. Introduktion Kongens selskaber Vashti
	2. Dekret om jomfruer Ester forberedes Mordokaj afslører plot mod kongen
Kom- plika- tion	3. Haman vs. Mordokaj Dekret <i>mod</i> jøderne
Krise	4. Esters ”omvendelse” Ester tager ansvar
	5. Esters bøn til kongen Esters første fest
	6. Kongens søvnløshed Mordokaj oprejses Haman ydmyges
Dénoue- ment	7. Esters anden fest Haman afsløres og hænges
	8. Dekret <i>for</i> jøderne Mordokaj oprejses 2. gang
Konklusion	9. Jøderne besejrer per- serne To dekreter om Purim
	10. Mordokajs ære og Dekret om skat

Fig. 2 Ester LXX og AT

1. Introduktion Kongens selskaber Vashti	Tilf. A: Mordokajs drøm
2. Dekret om jomfruer Ester forberedes Mordokaj afslører plot mod kongen	
3. Haman vs. Mordokaj Dekret <i>mod</i> jøderne	Tilf. B: Teksten til dekretet
4. Esters ”omvendelse” Ester tager ansvar	
	Tilf. C: Mordokajs bøn; Esters bøn Tilf. D: Esters frygt for audiens hos kongen
5. Esters bøn til kongen Esters første fest	
6. Kongens søvnløshed Mordokaj oprejses Haman ydmyges	
7. Esters anden fest Haman afsløres og hæn- ges	
8. Dekret <i>for</i> jøderne	
Mordokaj oprejses 2. gang	Tilf. E: Teksten til dekretet
9. Jøderne besejrer per- serne To dekreter om Purim	
10. Mordokajs ære og dekret om skat	
	Tilf. F: Tolkning af Mordokajs drøm

Den mest synlige forskel mellem den hebraiske og de græske varianter er selvfølgelig tilføjelserne i de græske varianter, der som tidligere nævnt er næsten identiske i LXX og AT. Tilføjelserne hører parvist sammen og accentuerer således den kiastiske substruktur i teksten. TilfEst A, fortællingen om Mordokajs drøm, fortolkes af TilfEst F. TilfEst B og E gengiver teksterne i de kongelige dekreter *mod* jøderne i kap. 3 (TilfEst B) og *for* jøderne i kap. 8 (TilfEst E). Det første dekret igangsætter krisen; det sidste afblæser den. TilfEst C og D står sammen i de græske tekster og udpeger i fællesskab krisens centrum. TilfEst C gengiver Mordokajs og Esters lange ”pe-

nitential prayers” (bødsbønner),³² før Ester går ind til Ahasverus, mens TilfEst D er en betagende udvidelse af fortællingen om Esters audiens hos kongen. Jeg skal vende tilbage til denne begivenhed nedenfor. På denne måde følger TilfEst C-D vigtig information til rapporten om Esters dødsensfarlige møde med Ahasverus i kap. 5. De fire midterste tilføjelser ændrer således ikke strukturen i den hebraiske Esterbog, men accentuerer den tværtimod.

Hvad angår kompositionen er den vigtigste forskel mellem den hebraiske og de græske Esterbøger altså tilføjelsen af TilfEst A og F, som skaber en ny litterær ramme om Ester. TilfEst A giver bogen en helt ny begyndelse. Den fortæller om en profetisk drøm, som Mordokaj har:

Der var råb og larm, torden og jordskælv, og rædsel på jorden. v5 Så kom der to store drager, der ville kæmpe mod hinanden, og de brølede højt. v6 Ved deres brøl gjorde alle folkeslagene sig rede til krig for at kæmpe mod et folk af retfærdige. v7 Det blev en dag med mulm og mørke, nød og trængsel, lidelse og stor rædsel på jorden. v8 Hele det retfærdige folk blev grebet af rædsel; i frygt for de ulykker, der truede dem, beredte de sig på at dø v9 og råbte til Gud. Ved deres råb kom der – som fra en lille kilde – en stor flod med meget vand. v10 Der kom lys, og solen stod op, og de ringe blev ophøjet og opslugte de fornemme. (TilfEst A, 4-10, DO 2005)

TilfEst F afslutter de græske Esterbøger med Mordokajs fortolkning af denne drøm. Ester er flo- den; Mordokaj og Haman er de to drager; folkeslagene er dem, der rottede sig sammen for at udlette jødernes navn; og Herren har frelst sit folk. Endelig har vi også her et spil på talen om lodder, som hører sammen med Purim.

Først og fremmest bevirker disse to tilføjelser en ændring i balancen mellem Ester og Mordokaj, for Mordokaj kan tilføje en vigtig titel til sit CV som profetisk drømmer i samme vægtklasse som de gammeltestamentlige personer Josef og Daniel. Denne tidlige præsentation afbalancerer og understøtter hans status som kongelig vesir i slutningen af bogen. Endvidere udstyres Mordokaj gennem TilfEst A allerede fra fortællingens begyndelse med sin imponerende stamtavle,³³ mens Ester skubbes i baggrunden og simpelthen forsvinder før slutningen af fortællingen. For det andet giver drømmen og dens fortolkning betydning til begivenhederne i Esterbogen ved at forbinde dem med verdensomvæltende fænomener. Teksten i den nye ramme³⁴ er en bleg variant af den antikke, nærorientalske apokalyptik, men kender dog formelsproget fra Det Gamle Testamente. Wills påpeger, at Mordokajs drøm adskiller sig fra apokalyptiske visioner i samtid, dvs. sen hellenistisk, jødisk litteratur. Den er kortere end de jødiske visioner og, siger han, ”the symbols do not cover a whole range of history.”³⁵ Han betegner TilfEst A som ”a flourish of mock-apocalyptic” og ”an artificial apocalypse,” der ”gives notice of the rousing adventures to come and serves the same function as do dreams and oracles in Greek novels ... to foreshadow the dangers and, in some cases, to predict a happy resolution as well.”³⁶ På denne måde får hele Esterbogen ny betydning i den græske genskrivning.

Et andet interessant træk, der knytter sig hertil, er udviklingen mellem Ester LXX og AT, idet Esters rolle nedtones yderligere i AT i forhold til LXX. Dette ses for det første i fremstillingen af dialogen mellem Ester og Mordokaj i kap. 4, hvor Esters rolle dæmpes, mens Mordokajs fremhæves. Initiativet til samtalen ligger i AT hos Mordokaj, mens det i MT og LXX er Ester,

³² Se hertil Mark J. Boda, Daniel K. Falk and Rodney A. Werline (eds.), *Seeking the Favor of God: Volume 1, The Origins of Penitential Prayer in Second Temple Judaism, (Early Judaism and Its Literature 21)*, Atlanta: Society of Biblical Literature 2006.

³³ I MT findes denne først findes i 2,5.

³⁴ De fleste forskere anser teksten for at være en græsk oversættelse af en oprindeligt hebraisk tekst.

³⁵ Wills 1995, 116.

³⁶ Wills 1995, 116-117.

der henvender sig til Mordokaj med et tilbud om bedre og mere passende påklædning end den sæk og aske, som han har iført sig ved nyheden om dekretet mod jøderne. Endvidere er Esters proklamation af fasten (Est LXX 4,15-17), i AT blot kaldet en religiøs begivenhed (θεραπεία), meget kortere og mindre udtryksfuld i AT end i LXX. For det andet bevarer LXX ved bogens slutning i kap. 9 fortællingen om det andet dekret om Purim, som både Ester og Mordokaj står bag, hvorved balancen mellem de to personer så nogenlunde bevares. I AT er kap. 9 langt kortere end Ester MT og LXX; herved opnås, karakteristisk for AT, en narrativt mere økonomisk fremstilling.³⁷ I AT udelades det andet dekret, så Ester forsvinder fuldstændigt efter sin aftale med kongen om drabene på indbyggerne i Susa den 14. adar. I kap. 10 bevarer LXX Mordokajs status som vesir fra den hebraiske Esterbog, mens han i AT bliver konge efter Assyeros, AT's navn for Ahasverus/Artaxerxes. Alt i alt vokser Mordokaj-figuren, mens Ester mister litterær og dermed ideologisk betydning.

Den litterære figur Ester i den hebraiske Esterbog

Lad os nu se nærmere på netop fremstillingen af karakteren Ester i de forskellige "bibelske" Esterbøger. Kreativ genlæsning er naturligvis et fænomen, der hører tæt sammen med fænomenet Rewritten Scripture – hvad er det egentlig andet? Og kreativ genlæsning af især Esterfiguren er ganske karakteristisk for de græske Esterbøger. Ganske vist finder vi allerede i den hebraiske Ester personer, der er mere "runde" end de fleste gammeltestamentlige personer; de karakteriseres ikke alene gennem deres handlinger, men også gennem forfatterstemmens beskrivelse af deres indre følelser. Herigennem kommer allerede Ester MT tæt på den antikke, græske novelle.³⁸ Men meget er stadig overladt til fantasien; som sine gammeltestamentlige forbilleder giver Esterbogen ikke mere information end, hvad der er nødvendigt for fortællingens flow. Til gengæld forsyner den sin læser med adskillig information, der tjener til at gøre billedet af hovedpersonerne "rundt." Vi skal i det følgende først se på den hebraiske Ester og derefter på de græske for at følge udviklingen i personskildringen.

I udgangspunktet beskrives Ester i den hebraiske version først og fremmest som smuk, beskeden, velopdragen og velbeskyttet, m.a.o. en nærmest perfekt, ung jødisk kvinde. Hun præsenteres gennem sin familierelation til sin meget ældre fætter, Mordokaj. Hun bliver aldrig spurgt, om hun ønsker at deltage i den kongelige skønheds-, eller måske snarere sexduelighedskonkurrence efter dronningens fald (kap. 1-2), og hun protesterer aldrig mod at gøre det. Denne del af fortællingen er nøgtern og undergår ikke nogen særlig udfoldelse. På samme måde er der ingen fremstilling af Esters følelser, da hun forlader det kongelige harem for at gå til kongens soveværelse. Det fortælles, at hun ved den lejlighed ikke beder om mere end, hvad den kongelige eunuk tilbyder hende, selvom teksten viser os, at hun har et særligt forhold til ham, og derfor kunne have bedt om flere gaver – eller måske redskaber til kongens forlystelse. Det, det er vigtigt for teksten at kommunikere, er, at hun er beskeden, selvudslettende, omgængelig og seksuelt attraktiv – den perfekte, kvindelige spion. Det er, som om hendes vigtigste rolle er at være en hemmelig jøde i en ikke-jødisk kontekst (dette understreges flere gange), en tavs undercover agent i en potentielt fjendtlig, overmægtig sammenhæng. Derimod hører selvstændigt initiativ tydeligvis ikke til Esters medfødte karaktertræk. Komplikationer tårner sig op omkring hende, men Ester tager ikke del i intrigerne. Efter sin introduktion bliver Ester ganske borte i fortællingens første del; hun fungerer som en "sleeping agent".

Vendepunktet i karakteriseringen af Ester indtræffer med forhandlingerne mellem hende og Mordokaj i kap. 4 om, hvorvidt Ester skal gå til kongen og bede for jøderne eller ej. Her udvikles Ester fra en ignorant teenager til en ansvarlig, voksen kvinde. Denne forvandling af personligheden kommunikerer gennem en omhyggeligt konstrueret serie udvekslinger af tavse og verbale informationer, som til sidst får Ester til at overtage ansvaret for det jødiske folks frelse

³⁷ For en indgående analyse af de sidste kapitler i Esters Bog i MT, LXX og AT, se De Troyer 2000.

³⁸ Wills 1995, 3.

fra pogromerne.³⁹ Mordokaj forvandles for en tid til en underordnet karakter. Ester og Mordokajs meningsudveksling forandrer Ester fra at være en del af det persiske hof og underlagt sin ægtefælle Ahasverus og sin værge Mordokaj, til at være en uafhængig, stærk kvinde, der er forbundet med sine jødiske fæller. Fra dette tidspunkt handler hun selvstændigt. Men teksten giver ikke sin læser eller tilhører nogen direkte information om Esters tanker eller følelser. Den fortæller kun de nøgne facts om faren ved at møde op hos kongen uden invitation, om Mordokajs overtalelse, om Esters ordre til ham og alle jøderne i Susa om at faste, og hendes løfte om at handle. Hendes egen personlighed er nedtonet – det er Ester som den hemmelige jøde, der skal blive redskabet for jødernes frelse, der er i centrum. ”Hvem ved, om det ikke var med henblik på en situation som denne, du opnåede kongelig værdighed?” siger Mordokaj i 4,14. Esters rolle, ikke hendes personlige frygt eller ansvarsfølelse, har narrativ betydning. Man kan måske hævde, at dette billede modificeres af hendes sidste ord til Mordokaj i 4,16: ”[Jeg] vil gå til kongen, selv om det er mod loven. Skal jeg dø, så lad mig dø!” Her fremstilles hun som en modig kvinde. Men i sidste ende er tekstens fokus mere på Ester som rollemodel end som person; forfatteren beskriver ikke Esters naturlige frygt gennem hendes følelse, men kun gennem hendes argumentation og handlinger. Hun siger ikke direkte, at hun er bange for at gå til kongen, men anfører kun sin grund til at tøve med at gøre det.⁴⁰

Et andet eksempel er præsentationen af Esters to selskaber med Ahasverus og Haman i kap. 5 og 7. Også disse er langt mere optaget af narrative mønstre end af psykologisk sandsynlighed. Vi hører intet om Esters overvejelser eller motiver til at forhale forhandlingerne om jødernes frelse gennem hele to selskaber; de tjener efter min opfattelse til gennem forsinkelse at skabe spænding og litterær opmærksomhed om Hamans tåbelighed. Hans praleri før det første selskab afbalanceres ganske af hans kones ildevarslende ord før det andet: ”du [kan] ikke stå dig imod [Mordokaj], men vil komme til at ligge helt under for ham!” (6,13).⁴¹

Mit sidste eksempel på den hebraiske Esterbogs fremstilling af sin kvindelige hovedperson er bogens slutning. Efter at Haman er blevet hængt, giver kongen hans hus til Ester. Mordokaj bliver tilkaldt, fordi han er Esters slægtning; han modtager den kongelige signetring, og Ester sætter ham over Hamans hus. Herigennem viser Ester respekt for jødisk skik og brug. Disse to vers (8,1-2) forbereder den tilbagevendende af direkte indflydelse fra Ester til Mordokaj, som vi finder i fortællingens slutning, hvor Mordokaj, ikke Ester, er kongens og jødernes mest betroede mand. Rent logisk kunne kongen have valgt at lade den kløgtige og handlekraftige Ester blive vesir; men den position, som i en narrativ økonomi burde tilfalde hende, går til hendes værge i stedet.

Før den endeligt forsvinder, bruger hun imidlertid sin kvindelige indflydelse på kongen endnu engang og går igen ind i rollen som kvindelig agent. Grædende beder hun ham om at afvende Hamans onde plan mod jøderne, og endelig vedstår hun sin jødiskhed (8,6). Den skjulte

³⁹ Se hertil fx Clines 1984, 33-36; Fox 2001, 199-200.

⁴⁰ Om Ester virkelig er en rollemodel (som Luther mente, se note 8, ovf.) diskuteres en del i litteraturen, se fx Carolyn J. Sharp, *Irony and Meaning in the Hebrew Bible*, Bloomington, IN: Indiana University Press 2009, 65-67.

⁴¹ Mange moderne kommentatorer gør en del ud af at forstå Esters psykologi i disse kapitler. Fox kalder hende fx “indirect, self-effacing, and manipulative”. Han fortsætter: “Some commentators find these qualities morally unappealing or offensive as an image of the feminine”, og mener, at allerede forfatteren nærmest forudser denne indvending. If. Fox er det forfatterens hensigt at vise, at jøderne har brug for en mindre heroisk adfærd end Mordokajs absolutte afvisning af at bøje sig for Haman. “Mordecai himself must call upon another type of person for help.” (Fox 201, 201-202). Heri har Fox ganske ret; men psykologien bør ikke overbetones, som (bl.a. også) Fox gør det. For mig at se er det ganske enkelt det narrative plot, der fordrer en person, der kan stå over for Mordokaj. Som kvinde passer Ester perfekt, fordi hun er nem at anbringe som muldvarp i hoffet, og fordi hun kan appellere til den fremmede konge om nåde uden at miste sin ære. Dét er netop den sociale rolle som kvinde og trickster i et patriarkalsk samfund (til tricksterbegrebet, se Susan Niditch, *A Prelude to Biblical Folklore: Underdogs and Tricksters* (2. ed.). Urbana and Chicago: University of Illinois Press 2000).

jøde træder ud af skabet og bliver til rollemodel.⁴² Kongen informerer Ester og Mordokaj, og erindrer samtidig læserne, om den underliggende forudsætning for hele dramaet, at et kongeligt dekret ikke kan tilbagekaldes. Mordokaj må derfor finde ud af at overtrumfe Haman/Ahasverus-dekretet, hvilket han gør gennem et nyt dekret, og herved skabes et legitimt jødisk forsvar mod det planlagte folkemord.

Ester er påfaldende fraværende i anden del af kap. 8, hvor dekretet bliver forfattet af Mordokaj alene; hun vender kun kort tilbage et par steder i kap. 9. Første gang er den besynderlige tilladelse til at føje endnu en dag til jødernes "license to kill" for at dræbe flere persere i Susa på den 14. adar (9,11-15).⁴³ Samtalen sker for øvrigt på kongens initiativ, ikke Esters, men det er Ester, der uden forklaring beder om tilladelse til at genoptage myrderierne. Anden gang, hun dukker op, er som medforfatter til det supplerende dekret om Purim, som følger efter Mordokajs første dekret herom (9,29-32). Dette besynderlige dekret giver Ester en fornyet plads i fortællingen og medvirker til at opretholde den narrative balance mellem de to hovedpersoner, Ester og Mordokaj. Som nævnt slutter fortællingen dog med at fejre Mordokajs status, mens dronning Ester forsvinder ud af historien lige så stille, som hun kom.

Lad mig opsummere: Den hebraiske Esterbog præsenterer et billede af Ester, som er mere levende og "rundt" end de fleste gammeltestamentlige personportrætter, men de psykologiske informationer er primært udtrykt indirekte, gennem hendes handlinger, ikke gennem tanker eller følelser. Det relative forhold mellem Esters og Mordokajs status kommunikerer primært gennem bogens struktur, ikke gennem forklaringer. Denne kommunikative strategi inviterer til gap-filling hos læsere og tilhørere, fordi bogen, med dens antydninger af runde personer, fungerer som en "teaser". Det er ikke alene tilfældet i moderne Esterlæsninger; det gælder i høj grad også for de to græske genskrivninger, LXX og AT.

De græske Esterbøger

De græske Esterbøger anvender en strategi for personkarakteristik, der er ganske anderledes end den hebraiske. De minder på flere måder om den antikke hellenistiske novelle, og i særlig grad om dens karakteristiske vægtlægning på hovedpersonernes følelsesliv. Både de større tilføjelser A-F og mindre tilføjelser i teksten føjer jødisk fromhed til den hebraiske Ester. Som det er alment kendt, er et af de specielle træk ved Ester MT, at Gud ikke nævnes, og fraværet af nogen form for religiøs praksis.⁴⁴ De to græske versioner tilføjer netop det "manglende" religiøse inventar. Mest overvældende er TilfEst C, Mordokajs og Esters bønner, før hun går til Ahasverus i kap. 5. Disse bønner tilhører, som nævnt ovenfor, den i persisk tid meget anvendte jødiske litterære genre, "penitential prayer" (bødsbøn).

Lige efter, at Ester har accepteret at gå til kongen, finder vi Mordokajs bøn.⁴⁵ Mordokaj påkalder Herren, konge og hersker over alle ting (LXX), universets skaber,⁴⁶ og bedyrer sin uskyld: det var ikke af forfængelighed, at han nægtede at bøje sig for den hovmodige Haman (hvorfed han jo satte gang i konflikten mellem Haman og jøderne).⁴⁷ Herpå beder han om Guds

⁴² Esters appel er udelukkende baseret på hendes nationalitet, og kunne have været fremført af enhver kvinde af enhver nationalitet i det udstrakte Perserige.

⁴³ Denne perikope er formentlig komponeret for at forklare, at der er to forskellige datoer for Purimfesten, alt efter hvor man bor; se hertil fx Jon D. Levenson, *Esther: A Commentary (Old Testament Library)*, Louisville/London: Westminster John Knox Press 1997, 122-123.

⁴⁴ I modsætning til især Dan 1-6 nævnes hverken sabbat eller spiseregler. Hvis Gud overhovedet nævnes i Ester MT, sker det i hvert fald kun ganske indirekte; en lang række antikke og moderne kommentatorer synes dog at finde implicite referencer til det guddommelige. Til Gud som litterær figur i Ester, se Fox 2001, 235-247.

⁴⁵ TilfEst C,1-11.

⁴⁶ Κύριε, κύριε, βασιλεὺ πάντων κρατῶν, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ (TilfEst C,2).

⁴⁷ Her igennem skabes der en forklaring på de begivenheder, der står uforklarede i Ester MT, 3,2-5.

frelsende indgriben som i Egypten.

Så følger Esters bøn, som er meget længere og mere udfoldet og udstyret med mange detaljer om hendes voldsomme følelse.⁴⁸ Ester er ”grebet af dødsangst.”⁴⁹ ”Hun tog sit prægtige skrud af og iførte sig angstens og sorgens dragt, hun kom aske og skarn på hovedet i stedet for de dyreste balsamstoffer og spægede sit legeme, og med sit uredte hår dækkede hun de steder, hvor hun før havde båret sine festsmykker” (TilfEst C,13).

Efter denne beskrivelse af Esters bodfærdige handlinger følger hendes bøn, som er langt mere individuel og emotionel end Mordokajs. Hun er alene og har ikke andre end Gud som hjælper. Fra hun blev født, har hun hørt, at Gud tog sig af Israel. Men nu har de syndet mod ham, ”fordi vi ærede deres guder.” Fjenderne vil tvinge dem til at holde op med at være jøder. Men de fremmede guder eksisterer ikke; Herren skal give sig til kende (TilfEst C,14-23).

Allervigtigst: Gud ved, at Ester hader at blive æret af de lovløse og afskyr at dele leje med uomskårne og med fremmede overhovedet. Tegnene på hendes ærefulde stilling afskyr hun som et menstruationsbind, og hun har ikke spist ved Hamans bord eller drukket offervin (TilfEst C,27-29).

Denne bøn tegner et billede af en from jødisk kvinde, der holder *kashrut*-reglerne og kender bodsbønngenren. Den udtrykker med mange ord Esters frygt, håb og had, så intet er overladt til gap-filling.

Den græske tekst fortsætter herefter i TilfEst D med en hjertegribende fremstilling af Esters møde med kongen, som hun jo ikke kunne opsøge uden at være tilkaldt, hvis hun ikke ville risikere dødsstraf. Hun tager sin sørgedragt af og ifører sig sit prægtige skrud; så, da hun er klædt i al sin pragt, går hun til kongen under bøn, og hun tager sine to piger med sig. ”Den ene støttede hun sig til som en fornem dame, den anden fulgte efter og bar hendes slæb.”⁵⁰

Og hun strålede i sin skønheds glans, hendes ansigt var glad og indtagende, men hendes hjerte var knuget af frygt.

Hun gik ind gennem alle dørene og stod så foran kongen; han sad på sin kongetrone iført hele sit prægtige skrud, fuldstændig dækket af guld og ædelsten, og han var frygtindgydende. Han løftede sit ansigt, der glødede i herlighed, og så på hende i heftig vrede. Da skiftede dronningens ansigt farve, hun besvimede og sank sammen ind over den pige, der gik foran.⁵¹

Skildringen af Esters fremtoning og følelser er særligt interessant. På overfladen er hun strålende, men hendes hjerte er knuget af frygt. Denne manglende overensstemmelse mellem indre og ydre fremtræden er igen nært forbundet med de antikke novellers intense interesse i følelser. I de ældre, gammeltestamentlige fortællinger er udseende og følelse som hovedregel direkte proportionale, men ikke her.

Den følgende konversation mellem Ester og kongen demonstrerer også de to personers følelser (TilfEst D,8-16). Kongens heftighed vendes til mildhed, ”fuld af ængstelse” springer han op fra tronen, tager hende i sine arme og trøster hende. Men Esters følsomhed overgår kongens; efter at være vækket fra besvimelsen fortæller hun kongen om sin frygt for hans herlighed – han er som en Guds engel, siger hun – og så dåner hun en gang til, til kongens store forfærdelse.

AT indsætter en endnu voldsommere skildring af denne scene. Kongen løfter sit hoved, op-

⁴⁸ TilfEst C,12-30; der er mindre, uvigtige forskelle på LXX og AT.

⁴⁹ ἐν ἀγῶνι θανάτου (TilfEst C,12).

⁵⁰ TilfEst D,1-4. De to piger viser indirekte hen på Esters indre og ydre manifestationer, frygt (v. 3) og kongelig glans (v. 4a).

⁵¹ TilfEst D,5-6.

flammet af ære, ser på hende som en tyr i sin harmes fulde kraft; dronningen bliver rædselsslagen og besvimer; men i overensstemmelse med AT's mere økonomiske narrativitet dog kun én gang. Til gengæld hører vi, hvordan hun har sved i ansigtet, mens hun fortæller ham, hvor skræmmende han ser ud.⁵²

Lad os forlade denne hjertegribende scene for at slutte med et par afsluttende bemærkninger om genskrivningens nødvendighed.

Survival of Literature

Der tales i disse år en del om skriftligheden som forudsætning for bevarelse af traditioner.⁵³ I Esterbogens sammenhæng handler det om det, heller ikke i Det Gamle Testamente, ukendte fænomen, at nok bliver en tradition overleveret skriftligt, men det betyder ikke, at den bevares uforandret.⁵⁴ Der er sådan set ikke noget ønske om en uforanderlig bevarelse. Tværtimod formidles traditionen, fortællingen, i en versatil form, hvor den videreføres under hensyntagen til omgivelsernes krav, netop for at bevare den. Den hebraiske Ester bliver ikke alene oversat til et sprog, som kan sikre, at den bliver forstået sprogligt; den bliver også oversat til en anden tids – eller i hvert fald en anden kulturel sammenhængs – litterære norm.⁵⁵ Lidt dramatisk kan man, inspireret af Derrida, sige med Tod Linafelt: “To imagine a text existing complete in and of itself is to imagine not ‘survival’ but a ‘lifeless’ preservation.”⁵⁶

Med til Esterbogens overlevelse hører nu imidlertid ikke kun dens oversættelse, både sprogligt og kulturelt, men også dens faste samhørighed med Purimfesten. En hel del moderne forskere vil sige, at den hebraiske Ester slet ikke kan forstås, hvis man ikke læser den gennem Purims karnevaleske linse.⁵⁷ Det er Purim, der garanterer Esterbogens overlevelse. Den fransk-amerikanske gammeltestamentler André LaCoque hævder, at når Gud ikke nævnes i den hebraiske Ester, er det, fordi det karnevaleske ikke kan rumme Gud, ja, at det karnevaleske i sin parodiskhed udelukker Gud. Derfor, fortsætter han, misforstår de græske versioner fuldstændig pointen med Ester, til trods for deres gode intentioner, når de introducerer Gud og fromhedslivet i deres Esterfortælling.⁵⁸ Dette fører så i sin tur LaCoque til at opfatte Alfateksten som en apologi, henvendt til ikke-jøder.⁵⁹ Som en god Bakhtianer er LaCoque ikke meget for denne forandring af den ”oprindelige” Esterbogs subversive strategi – men man kunne jo spørge, om ikke netop dette budskab var det rigtige i *dets* samtid og i et miljø, der ikke fejrede Purim?

⁵² AT 5,5-12; tællingen følger oversættelsen i *NETS*; se hertil oversætterens bemærkninger, Jobs 2007, 425.

⁵³ Det er i og for sig interessant nok i en skandinavisk sammenhæng, hvor man gennem så mange år talte om den mundtlige tradition som det bærende element for traderingen.

⁵⁴ Dette ses allerede i Jeremias' Bog, hvor skriftlighed og aktualisering tematiseres bl.a. Jer 36,27-32.

⁵⁵ Til Walter Benjamins – noget mysticistiske – begreb om teksters overlevelse, se Tod Linafelt, *Surviving Lamentations: Catastrophe, Lament, and Protest in the Afterlife of a Biblical Book*, Chicago: University of Chicago Press, 2000, 25-29.

⁵⁶ Linafelt 2000, 33.

⁵⁷ Således fx Adele Berlin, *Esther, The JPS Bible Commentary*, Philadelphia: The Jewish Publication Society, 2001; André LaCocque, *Esther Regina: A Bakhtinian Reading*, Evanstone, Ill: Northwestern University Press, 2008; Jonathan Grossman, *Esther: The Outer Narrative and the Hidden Reading*, Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2011.

⁵⁸ LaCocque 2008, 42-49.

⁵⁹ LaCocque 2008, 104; LaCoque fremhæver, at alle træk, der kan skabe anti-jødiske følelser hos et hellenistisk publikum, er fjernet fra AT (LaCocque 2008 104-107), men glemmer, at det værste, folkedrabet på perserne, stadig er en del af fremstillingen. If. Feldman har Josephus' gengivelse af Ester også til hensigt at forsvare jøderne mod deres modstanderes anklager (Feldman 1998, 513-538 [513]).